

8. Cosma M. Ofițerul – lider de caracter. În: <https://www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2004/a18.pdf> (accesat 4.09.2023).
9. Tatar O. Onoarea și demnitatea ofițerului din perspectiva eticii. În: https://www.armyacademy.ro/reviste/3_4_2002/r16.pdf (accesat: 4.09.2023).

NORME ȘI REGULI SOCIALE ÎN ANTICHITATEA GREACĂ

Ioan Scheau, dr. în filosofie, conf. univ.

Universitatea 1 Decembrie 1918 Alba Iulia, România

ioanscheau@gmail.com

SOCIAL NORMS AND RULES IN GREEK ANTIQUITY

Since ancient times, the social coexistence of people has been regulated by norms and rules, the Code of Laws of Hammurabi, the Egyptian Book of the Dead or the Biblical Decalogue being eloquent examples in this regard. This problem, of norms and rules of social coexistence, could not escape the attention of philosophers, who devoted vast approaches to it, the most famous examples being: Plato's Republic or Rousseau's Social Contract. But it is not only within the great ethical conceptions constructed by various philosophers that this problem arises, but it is also present in the concerns of some thinkers who have touched tangentially on this issue within their philosophical concerns. This paper presents several approaches to social norms and rules within the philosophical conceptions of Greek antiquity that did not treat the problem in the form of a unitary ethical system: Pythagoras, Heraclitus, Democritus, and Socrates.

Încă din cele mai vechi timpuri conviețuirea socială a oamenilor a fost reglementată prin norme și reguli, *Codul de legi al lui Hammurabi*, *Cartea egipteană a morților* ori *Decalogul Biblic* fiind exemple elocvente în acest sens. Problema aceasta, a normelor și regulilor de conviețuire socială, nu putea scăpa atenției filosofilor, care i-au consacrat vaste abordări, cele mai cunoscute exemple fiind: *Republica* lui Platon ori *Contractul social* al lui Rousseau. Însă nu doar în cadrul marilor concepții etice construite de diverși filosofi apare această problemă, ea fiind prezentă și în preocupările unor gânditori care au atins tangențial această problemă în cadrul preocu-

părilor lor filosofice. Lucrarea de față prezintă câteva abordări ale normelor și regulilor sociale în cadrul concepțiilor filosofice ale Antichității grecești care nu au tratat problema sub forma unui sistem etic unitar: Pitagora, Heraclit, Democrit și Socrate.

Pitagora. Cunoscut în special datorită preocupărilor de matematică și știință (fizica), Pitagora nu a ignorat total problema normelor și regulilor, deci a legilor sociale, chiar dacă aceasta a fost văzută ca o prelungire a legilor fizicii. Astfel, dacă natura este reglementată de legi proprii de funcționare, este normal, spune Pitagora, ca și societatea să funcționeze în baza legii, văzută ca o legă tură între cetățeni, neexistând oraș care să funcționeze fără lege. „În mod cert, nu există oraș (polis) fără lege (nomos), cel mult ar putea exista un oraș cu o lege amenințată ori știrbită, dar nu într-atât încât să nu existe un licăr de organizare umană – legea e mereu prezentă. Legea orașului e ca necesitatea naturii, dar și una și cealaltă trebuie perfect diferențiate. Legea și necesitatea au un rol fundamental în formarea oricărei ființe omenești” [1, p.24].

Legea este fundamentală atât în funcționarea cetății (a Statului) cât și în formarea cetățenilor, de unde și rolul educațional pe care Pitagora îl atribuie legii. Mai mult, acesta ne spune că, mai întâi copilul desprinde legea socială, pentru ca, mai apoi, să descopere legea naturală care guvernează mediul înconjurător.

Pitagora nu rămâne la susținerea importanței legii pentru conviețuirea socială a oamenilor ci se implică și în construirea unor reguli care să reglementeze această conviețuire. Acestea sunt necesare atât la nivel micro, pentru funcționarea școlii sale de filosofie, cât și la nivel macro, pentru funcționarea societății. Cunoscute în istoria filosofiei sunt rândurile numite *Versuri de aur* care, chiar dacă au fost dovedite ca apocrife, „sunt utile ca exemplificare a învățării morale care se preda în școală: în orice caz, se pare că inițiați erau obligați să respecte o serie de reguli de comportament, ca expresie a înțelepciunii lor. Dacă unele dintre aceste reguli pot părea de bun simț, altele frizează superstiția. Astfel, obligației de a-și păstra cum-pătul, mai cu seamă în public, *din respect pentru zei*, i se alătura obligația de a-și încălța mai întâi piciorul drept și obligația de a-și descălța mai întâi încălțăminta stângului. Se poate înțelege că printre percepțele de urmat era cel de a *crește un cocoș, dar a evita sacrificarea lui*; de fapt pitagoreicii își însușiseră credința egipteană a metempsihozei (reîncarnarea într-un ani-

mal), fapt ce ar putea explica alegerea membrilor școlii de a fi vegetarieni” [1, p.77-78].

Deși nu intră în preocupările sale de bază, trebuie apreciată importanța pe care Pitagora o atribuie legii, ca bază de funcționare atât a școlii, cât, mai ales, a societății.

Heraclit. Deși nu avem suficiente informații despre concepția lui Heraclit despre lege – cunoscut fiind faptul că au rămas puține fragmente din scrierile acestuia – trebuie amintit un fragment în care acesta, preocupat de logos și de legea divină, face referire și la legea socială. Fragmentul sună în felul următor: „E necesar ca aceia care vorbesc folosind inteligența să se bazeze pe ce le este comun tuturor, *ca orașul pe lege*, și încă mai hotărât. De fapt, toate legile omenești se hrănesc din legea divină unică: deoarece aceasta își extinde puterea cât de mult dorește, și e suficientă tuturor lucrurilor și pe toate le depășește” [DK 22, B114, apud 2, p.58].

Ca și la Pitagora și la Heraclit totul este supus legii: atât societatea cât și natura; ca o diferență ce trebuie precizată fiind faptul că ambele provin dintr-o lege divină, lucru de neacceptat la Pitagora.

Democrit. Deși etica atomiștilor nu reprezintă un sistem integrat de genul celor construite de Platon sau Aristotel, trebuie menționate câteva dintre maximele pe care Democrit le-a lăsat, maxime care ne arată o etică în formă practică, bazată pe bunul-simț comun, atât de necesar conviețuirii noastre sociale. „Cine preferă bunurile sufletului alege lucruri cu calități divine; cine preferă bunurile trupului alege bunurile omenești” [DK 68, B 37, apud 3, p.100] spune un prim fragment al lui Democrit, care pare un citat Biblic. Un alt fragment, tot cu asemănări Biblice, ne spune că „fericirea nu constă în a deține turme de vite și nici aur; sufletul este sălașul demonului care ne-a fost încredințat de soartă” [DK 68, B 171, apud 3, p.101], ceea ce înseamnă că fericirea trebuie căutată în altă parte, nu în bunuri pământești, după cum reiese și din fragmentul următor: „oamenilor nu le aduc fericirea nici înzestrarea fizică, nici bogățiile, ci spiritul de dreptate și înțelepciunea” [DK 68, B 40, apud 3, p.103]. Practic, scopul vieții omului este fericirea, văzută ca o *bună dispoziție a sufletului*, care nu ține de averea acumulată și nici de plăcerea trupească, ci de o stare de liniște sufletească pe care au teoretizat-o și alți filosofi de-a lungul timpului, și de care vorbește fragmentul următor: „cel mai bine pentru om este să-și petreacă viața păstrând o bună dispoziție a sufletului în cea mai mare parte a circumstanțelor și supărându-se cât mai puțin posibil. Acesta ar fi cel mai

bun lucru, dacă nu ne-am lăsa influențați de lucruri muritoare și trecătoare” [DK 68, B 189, apud 3, p.104].

Și aici se poate observa paralelismul între viziunea etică, a legii sociale, și viziunea gnoseologică, a legii fizicii, prezentă și la predecesorii săi. Practic, în viziunea lui Democrit, trebuie să distingem între plăcere, care este subiectivă și diferă de la un individ la altul, și liniștea sufletească, care trebuie să fie obiectivă și identică pentru toți oamenii, și pe care autorul o identifică cu binele și cu adevărul. Aceasta înseamnă că a doua componentă trebuie să o controleze pe prima, ceea ce înseamnă că rolul sufletului este acela de a controla plăcerea, după cum reiese din următorul fragment: „curajos nu este numai cel care îi învinge pe dușmani, ci și cel care știe să-și învingă propriile dorințe. Există oameni care stăpânesc orașe și sunt sclavi ai femeilor” [DK 68, B 214, apud 3, p.106].

Acest aspect o determină pe Claudia Milani să susțină că etica pe care o propune Democrit poate fi supusă unei duble interpretări: „e fie intelectualistă, ca cea a lui Socrate: dacă știu ce este binele, respectiv dacă înțeleg rațional ce este bine să fac, atunci îl fac, (...) fie voluntaristă, deoarece fără voință nu există alegere morală” [3, p.106]. Deoarece scopul lucrării de față nu este acela de a soluționa această dezbatere cu privire la cheia în care trebuie interpretată etica lui Democrit, vom prezenta alte fragmente etice ale acestuia din care fiecare poate accepta o interpretare sau alta:

„Adevărata bunătate nu este simplul fapt de a nu săvârși acțiuni greșite, ci de a nu vrea să le săvârșim” [DK 68, B 62, apud 3, p.106].

„Cine e mai mult sau mai puțin demn de stimă se recunoaște după acțiunile pe care le face, dar și după intențiile sale” [DK 68, B 68, apud 3, p.107].

„Nu trebuie să ne fie mai rușine de oameni decât de noi înșine; și nu trebuie să facem răul mai ușor atunci când nimeni nu va afla decât atunci când îl vor descoperi toți; însă trebuie să ne fie rușine mai ales de noi înșine, și să ne imprimăm în suflet această normă, anume de a nu face nimic neconvenabil” [DK 68, B 264, apud 3, p.107].

„Nu spune și nu face nimic rău, chiar când ești singur; învață-te însă să-ți fie mult mai mult rușine cu tine însuși decât cu alții” [DK 68, B 244, apud 3, p.108].

Ca și la Pitagora, problema eticii devine una de educație, deoarece Democrit ne spune că legea și comportamentul trebuie învățate, acesta fiind, de fapt, rolul acelei *paideiade* care vorbeau vechii greci. „Formarea fiecă-

ruia trebuie să fie aprofundată, nu superficială: nu există artă sau cunoaștere accesibilă fără învățatură și niciodată nu se bazează pe corelație, pe autoritatea maestrului, ci doar pe inteligență și pe capacitatea de persuasiune; un raționament cu adevărat persuasiv este adesea mai puternic decât aurul. Desigur a învăța și a te forma pe tine însuși este un lucru de mare valoare, însă nu întotdeauna simplu” [3, p.109]. Deoarece aceasta este o altă poveste, a venit timpul să trecem la următorul filosof.

Socrate. Am văzut deja ca etica lui Socrate poate fi inclusă, alături de cea a lui Democrit, în categoria eticilor intelectualiste. A venit momentul să vedem ce anume a determinat includerea eticii lui Socrate în categoria eticilor intelectualiste, deoarece nu poate fi vorba doar de *respectul necondiționat față de lege*.

Paradoxal, termenul cheie în etica lui Socrate nu este legea ci virtutea, care, potrivit sofștilor, este o valoare în sine care poate fi cultivată, deci, educată, ceea ce înseamnă că poate fi predată și învățată în cadrul școlii. Dar Socrate nu se mulțumește cu ideile sofștilor și încearcă propria sa inovație etică, pe care Beatrice Collina o numește *o adevărată cotitură etică*, deoarece „el susținea nu numai că virtutea ar putea fi învățată (cum anticipaseră sofștii), dar a și interpretat-o ca o calitate exclusiv interioară. Această interioritate avea în opinia lui Socrate două aspecte distincte: pe de o parte, el credea că virtutea nu avea nimic de a face cu prestația fizică, cu forța și, în general, cu proprietăți deosebite ale trupului. (...), pe de altă parte, filosoful considera virtutea un element profund intim: nu trebuia să fii virtuos ca să primești onoruri publice și exterioare; din contră, trebuia să-ți exerciți virtutea numai în acord cu propria conștiință” [4, p.78-80].

De aceea pentru Socrate idealul etic este acela de a excela ca om, asta însemnând a te comporta bine, adică a distinge între bine și rău și a decide să faci binele. Și acest lucru se învață, așa cum se învață și virtutea. Se pare că etica lui Socrate se rezumă la trei principii fundamentale:

1. Virtutea este o știință, deci ea poate fi predată și învățată, acesta fiind rolul școlii (idee preluată de la sofști).

2. Distanța bine-rău, care îl determină să susțină – idealist – că acțiunea voluntar în comiterea binelui și involuntar în comiterea răului.

3. Este de preferat să accepți nedreptatea decât să o comiți, deoarece în primul caz este problema/culpa morală a celuiilalt, pe când în al doilea caz culpa morală este a noastră.

Aceste principii, alături de cele trei elemente fundamentale ale eticii

lui Socrate identificate de Collina: stăpânirea de sine, libertatea interioară și idealul de autosuficiență al înțeleptului, sunt cele care determină considerarea eticii lui Socrate una intelectualistă.

Concluzii. Din teoriile prezentate putem desprinde o serie de concluzii, cele mai importante fiind:

1. Etica nu este doar o preocupare a filosofilor creatori de sistem, ea este o preocupare universală în istoria filosofiei, fiind prezentă în scrierile tuturor marilor filosofi.

2. de cele mai multe ori viziunea etică se prezintă sub forma unor norme și reguli adresate tuturor, norme și reguli care au drept scop realizarea unei conviețuirii sociale bune la nivelul societății.

3. Există o relație strânsă – după cum am văzut în lucrare – între etică și educație, deoarece nu ne naștem ci devenim ființe morale, iar pentru asta avem nevoie de școală.

Referințe bibliografice

1. Pin Victor Gomez. Pitagora. București: Editura Litera, 2020.
2. Palazzo Sandro. Heraclit și Parmenide. București: Editura Litera, 2021.
3. Milani Claudia. Leucip și Democrit. București: Editura Litera, 2021.
4. Collina Beatrice. Socrate. București: Editura Litera, 2020.

O ABORDARE AXIOLOGICĂ A EDUCAȚIEI ADULȚILOR

Angela Zelenschi, dr. în filos., conf. univ.

Academia „Ștefan cel Mare” a MAI, Chișinău, R. Moldova

angela.zelenschi@gmail.com

AN AXIOLOGICAL APPROACH TOWARDS THE ADULTS' EDUCATION

In this article we analyse the interference between two phenomena - adult education and values. We are referring as well to education as an adult value as to the values that are part of the content of adult education and that are expressed in the organisational and societal context at the current stage. In the process of lifelong learning, we claim to highlight